

SHVETSIYA PROKURATURASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI HAMDA QONUN USTUVORLIGI INDEKSI

Bahodirov Muhammad Umedjon o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza
qilish akademiyasi tinglovchisi
Telefon: +99(99) 351 99 07
E-mail; bahodirov39@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada fuqarolarning huquq va erkinlarini ta'minlashda, konstitutsiyaviy odil sudlovni amalga oshirishda, qonuniylikni ta'minlashda Shvetsiya prokuratura organlarining tajribasi o'rganilgan.

Shuningdek, Shvetsiya hamda milliy prokuratura tizimimizning o'ziga xos tomonlari va statistikalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: prokuratura, xorij prokuraturasi, statistika, qonun ustuvorligi indeski, instansiya.

DISTINCTIVE CHARACTERISTICS OF THE SWEDISH PROSECUTOR'S OFFICE AND THE RULE OF LAW INDEX

Abstract: This article examines the experience of Swedish prosecutor's offices in ensuring the rights and freedoms of citizens, implementing constitutional justice, and ensuring legality.

Also, specific aspects and statistics of Sweden and our national prosecution system are mentioned.

Key words: prosecutor's office, foreign prosecutor's office, statistics, rule of law index, instance.

Shvetsiya prokuraturasi dunyodagi eng an'analarga sodiq hamda shaffof prokuraturalardan bo'lim kelmoqda. Mamlakatda shaffoflik hamda qonun ustuvorligi, fuqarolar huquq va manfaatlari himoya qilinishi hamda sud jarayonlarida adolat ta'minlanishidagi o'rni dunyo hamjamiyatining ushbu mamlakat sud-huquq tizimiga, jumladan prokuratura organlariga qiziqishni oshirib kelmoqda. Quyida siz bilan Shvetsiya prokuraturasi haqida qisqacha to'xtalib o'tsak.

Shvetsiya prokurorlarining uchta asosiy vazifasi bor: tergovga rahbarlik qilish, ayblov e'lon qilish va sudda qatnashish. Prokurorlar xolis bo'lishga va mustaqil qaror qabul qilishga majburdirlar.

Tergovga rahbarlik qilish. Prokuror tergovga rahbarlik qiladi va politsiya qaysi so'rovlarni amalga oshirishi kerakligini hal qiladi. Tergovning maqsadi aybdorni va jinoiy ish qo'zg'atish uchun yetarli dalillar mavjudligini aniqlashdan iborat. Tergov qancha davom etishi jinoyatning murakkabligiga, taraflar tayyorligiga va mavjud dalillarga bog'liq bo'ladi.

Ayblov e'lon qilish. Prokuror gumon qilinuvchining jinoyat sodir etganligi va ularni sud tartibida ayblash uchun yetarli dalillar mavjudligi to'g'risida qaror qabul qilgandan so'ng, prokuror jinoiy ish qo'zg'atishga majburdir.

Sudda qatnashish. Prokuror ishining muhim qismlaridan biri sudga kelishdir. Aksariyat prokurorlar haftada bir yoki ikki kun sudda bo'lishadi. Sud muhokamasida prokuror ishda ishtirok etuvchi shaxs bo'lib, jinoyat sodir etilganligini isbotlash vazifasini bajaradi. Prokuror, shuningdek, ayblanuvchiga aloqador har qanday dalil to'g'risida xabar berishga majburdir.

Prokurorning xolislik burchi, prokurorning xolis bo'lib qolish va dalillarni ayblanuvchi uchun foydali bo'lgan taqdirda ham tekshirish va tekshirish majburiyati borligini anglatadi. Ayblov qo'zg'atilgandan keyin ham prokuror xolis bo'lishi kerak.

Shvetsiya prokurorlari jinoiy ish qo'zg'atish yoki kimnidir hibsga olish kabi qarorlar qabul qilishda mustaqildir. Bu shuni anglatadiki, alohida prokurorlar o'zlarining qarorlari uchun mutlaq javobgardirlar va ularni, masalan, ular bo'ysunadigan bosh prokuror o'zgartira olmaydi. Prokurorning qarori bevosita daxldor bo'lgan har qanday shaxs qarorni yuqori darajadagi prokuror tomonidan ko'rib chiqilishini talab qilishga haqli.

Shvetsiya hukumati qonunni qo'llash yoki o'z vakolatlarini amalga oshirish bilan bog'liq muayyan masalalarda davlat organining qarorlariga aralashish huquqiga ega emas. Ko'pgina boshqa mamlakatlarda alohida vazir davlat organining kundalik faoliyatiga qaror qabul qilish orqali bevosita aralashish huquqiga ega bo'lishi odatiy holdir. Shvetsiyada bu Shvetsiya Konstitutsiyasining to'rtta asosiy qonunlaridan biri bo'lgan Hukumat Instrumenti tomonidan taqiqlangan.

Shvetsiya prokuraturasida uchta sud darajasi mavjud. Demak, bir sudyaning prokurori tomonidan qabul qilingan qaror yuqori turuvchi prokuror tomonidan ko'rib chiqilishi mumkin.

1. Prokurorlar (jumladan, yetakchi prokurorlar);
2. Davlat prokuraturasi direktori;
3. Bosh prokuror.

Prokurorlar va yetakchi prokurorlar birinchi instansiyada ishlaydi. Prokuror va ular bo'ysunadigan yetakchi prokuror bir xil sud darajasida bo'lganligi sababli, bosh prokurorning qaroriga aralasha olmaydi. Prokurorlar mamlakat bo'ylab barcha turdagi

jinoyatlar bilan shug'ullanish huquqiga ega. Shvetsiyada shtat yoki tuman prokurorlari yoki shunga o'xshashlar yo'q.¹

Shvetsiya sud tizimida prokuror ozodlikdan mahrum qilingan shaxsdan tortib hukm chiqarilishigacha bo'lgan butun jarayonda ishtirok etadi.

“Prokurorlar qonuniylik va tartibotga asoslangan demokratik jamiyatda muhim o‘rin tutadi. Sud tizimidagi boshqa hech bir professional guruh sud ishining barcha bosqichlarida to'liq ishtirok etmaydi. Shvetsiya prokuraturasi zamonaviy davlat organi bo'lib, uning asosiy boyligi xodimlarining yuqori malakasi hisoblanadi. Biz jinoiy tergov huquqiy ishonch bilan samarali amalga oshirilishini ta'minlash uchun huquqiy jarayonda boshqa organlar bilan hamkorlikda ishlaymiz. Obyektivlik va shaxsga hurmat Shvetsiya prokuraturasi tomonidan olib borilayotgan barcha tergovlarning kalitidir. Biz maxfiylik cheklovlari va qarorlarimizga taalluqli shaxslarga ta'siri doirasida imkon qadar shaffof va ochiq bo'lishga intilamiz. Katta mas'uliyat, tabiiyki, prokurorlarga berilgan katta vakolatlardan kelib chiqadi.” - deydi Shvetsiya Bosh prokurori Petra Lund.²

Shvetsiya prokuratura idorasida 950 ga yaqin prokuror ishlaydi. Ularning aksariyati mamlakat bo'ylab prokuratura idoralarida turli ishlar bilan ishlaydi.

Shvetsiya jinoyatga qarshi kurashish siyosatining umumiy maqsadi jinoyatni kamaytirish va odamlarning xavfsizlik hissini oshirishdan iborat. Shvetsiya prokuraturasi jinoyatchilarning o'z harakatlari uchun samarali va qonuniy asoslangan holda javobgar bo'lishini ta'minlash orqali ushbu maqsadga erishishga yordam beradi. Jinoyat jamiyatdagi o'zgarishlar bilan bir xil sur'atda rivojlanadi.

Shvetsiya prokuraturasi ichki nazorat va o'z faoliyatini tekshirish uchun mas'ul bo'lgan maxsus bo'limga ega. Maqsad – yuqori sifat va qonun ustuvorligini ta'minlash. Tekshiruvlar ko'pincha prokurorlar tomonidan individual ishlarni ko'rib chiqish, masalan, o'tib ketgan muddatlarni ko'rib chiqish bilan bog'liq. Nazorat bo'limi, shuningdek, milliy prokurorning maxsus nazorat vazifalari va Parlament Ombudsmani, Adliya kansleri va Xavfsizlik va daxlsizlikni himoya qilish komissiyasining topshirgan vazifalari bilan shug'ullanadi. Nazorat faoliyatini prokurorlar tomonidan sodir etilgan huquqbuzarliklarni, masalan, maxsus prokuratura organi tomonidan ko'rib chiqiladigan kasbiy huquqbuzarliklarni tergov qilish bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Bu yerda nozik masalalar, jumladan, militsiya xodimlari, prokurorlar, sudyalari, parlament a'zolari va boshqalarga oid xabarlar va shubhalar tekshiriladi.

Qo'shimcha ma'lumot sifatida aytib o'tishimiz mumkinki, Shvetsiya prokuratura organlari tizimida 1400 nafar xodim bo'lsa, shulardan 950 tasi prokurorlardir. Prokurorlarning 61 foizi ayollar, 39 foizi esa erkaklardir. Prokurorlar o'rtasida o'rtacha

¹ Qarang <https://www.aklagare.se/en/the-role-of-a-prosecutor/#main-tasks>

² Qarang <https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/informationmaterial/prosecutor---a-part-of-the-legal-system.pdf>

yosh 44 ni tashkil qiladi. Prokurorlar o'rtacha hisobda bir vaqtning o'zida 30 ta tergov bilan ishlaydi. Prokuror sifatida ishlash uchun rasmiy yuridik malaka va sud amaliyotidan tashqari bir qator shaxsiy fazilatlar ham talab qilinadi.³

Umuman olganda, Shvetsiya prokuraturasi “Shvetsiya sud tartibi to‘g‘risidagi” (The Swedish Code of Judicial Procedure) kodeksi orqali tartibga solinadi. Xususan, ushbu kodeksning asosan 7-bo‘limi prokuratura organlariga bag‘ishlangan hisoblanadi.

Ushbu bo‘limning 1-moddasida prokurorlar quyidagicha bo‘lishi ko‘rsatib o‘tilgan:

- Bosh prokuror;
- Viloyat prokurori;
- Tuman prokurori.

Prokuror yordamchilari prokuror vazifalarini uning nomi orqali bajarishlari mumkin.

Kodeksda tuman prokurori birinchi instansiyada, viloyat prokurori ikkinchi instansiya, ya’ni apellatsiya instansiyasida, Bosh prokuror esa Oliy sudda hozir bo‘lishi mumkinligi ko‘rsatilgan. Oliy sudgacha yetib kelgan shikoyat qilingan ishni ko‘rishga Bosh prokuror qo‘l ostidagi xodimni nomidan qatnashishga yuborishga haqli.⁴

2022-yildagi Qonun ustuvorligi indeksida 8 yo‘nalish bo‘yicha davlatlar saralanadi:

- Cheklangan vakolatga ega hukumat;
- Korrupsiya darajasi;
- Ochiq hukumat;
- Asosiy huquqlar;
- Xavfsizlik;
- Normativ-huquqiy tartibga solish;
- Fuqarolik adolati;
- Jinoiy adolat.

Unda Shvetsiya 4-o‘rinni qayd etgani ham, ushbu mamlakatda qonun ustuvorligi, unda to‘g‘ri tashkil etilgan prokuratura organlarining o‘rnini ko‘rsatadi.⁵

Qo‘shimcha ma’lumot sifatida aytib o‘tishimiz mumkinki, 2022-yilda O‘zbekiston 140 mamlakat ichidan 78-o‘rinni qayd etgan.⁶

³ Qarang <https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/informationsmaterial/prosecutor---a-part-of-the-legal-system.pdf>

⁴ Qarang https://www.government.se/contentassets/a1be9e99a5c64d1bb93a96ce5d517e9c/the-swedish-code-of-judicial-procedure-ds-1998_65.pdf

⁵ Qarang <https://eucrim.eu/news/new-2022-rule-of-law-index/>

⁶ Qarang <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2022/Uzbekistan/>

Yo'nalishlar bilan hisoblaganda esa, natijani quyidagi jadvalda ko'rishimiz mumkin.

T/r	Yo'nalish nomi	O'rni (140 mamlakat ichida)
1	Cheklangan vakolatga ega hukumat	114
2	Korrupsiya darajasi	66
3	Ochiq hukumat	122
4	Asosiy huquqlar	107
5	Xavfsizlik	16
6	Normativ-huquqiy tartibga solish	99
7	Fuqarolik adolati	75
8	Jinoiy adolat	65

Shvetsiya qonunchiligida prokuratura organlari to'g'risida alohida bir katta qonun mavjud emas. Bu ko'pincha kodekslar bilan tartibga solinadi, chunki Shvetsiyada prokurorlarning ishtiroki asosan tergov va sud tartiblarida qatnashishdan iboratdir.

Xulosa qilib aytganda, Shvetsiya prokuratura organlari o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib, mamlakatda qonunchilikni ta'minlashda, qonun ustuvorligini belgilashda, fuqarolarning huquq va manfaatlarinin himoya qilishda, sud jarayonlarida adolatli qarorlar qabul qilinishida katta ahamiyatga egadir. Butun dunyo bo'ylab, qonun ustuvorligi reytingida Shvetsiya qirolligining yuqori o'rinlarni qayd etib kelayotgani ham buning tasdig'ini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Prosecutor a part of the legal system – 2018.

<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/informationmaterial/prosecutor---a-part-of-the-legal-system.pdf>

2. The Swedish Code of Judicial Procedure.

<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/informationmaterial/prosecutor---a-part-of-the-legal-system.pdf>

3. The European Criminal Law Associations' forum.

<https://eucrim.eu/news/new-2022-rule-of-law-index/>

4. Shvetsiya qirolligi prokuratura tizimi milliy sayti.

<https://www.aklagare.se/en/the-role-of-a-prosecutor/#main-tasks>

5. Butundunyo adolat loyihasi.

<https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2022/Uzbekistan/>